

Вплив «Волинської трагедії» на формування етнічних стереотипів українця та поляка

У статті простежено основні етапи формування етнічного стереотипу українця та поляка. Показано місце «Волинської трагедії» у цьому процесі. Розглянуто, на основі соціологічних даних, вікові та територіальні особливості формування української та польської національної пам'яті про міжнаціональний конфлікт. Простежено його вплив на сучасні відносини між обома сусідніми народами.

Ключові слова: етнічний стереотип, національна пам'ять, міжнаціональний конфлікт, «Волинська трагедія».

Взаємовідносини між двома географічно близькими народами, як правило, наповнені кривавими та драматичними подіями. Ще понад сто років тому Ото фон Бісмарк влучно зауважив: «народи-сусіди» рідко бувають добрими приятелями [8, 20]. На жаль вислів «залізного канцлера» відображає сучасний стан взаємовідносин у політиці пам'яті між Україною та Польщею.

Витоки етнічних конфліктів здебільшого знаходяться в емоційно-чуттєвій сфері та мало залежать від раціональних дій. Вони є крайнім вираженням культурної дистанції, яка є умовою самого існування етносу [34, 5]. Тому розуміння причин «Волинської трагедії» та її впливу на сучасні взаємовідносини між українцями та поляками є неможливим без аналізу еволюції їх етнічних стереотипів.

На початку 90-х рр. ХХ ст. здавалося, що вперше за усю багатовікову історію конфліктів між Польщею та Україною, ми можемо перегорнути трагічні сторінки минулого та сподіватися на будівництво якісно нових, справді добросусідських відносин з західним сусідом.

Проте, як виявилось, обидві сторони не були готові до конструктивного діалогу у виробленні компромісної позиції щодо спільної історичної пам'яті. На заваді взаємній толерантності стали давні та нові стереотипи, які маніпуляціями та відвертим фальшуванням історії підживлюються у обох народів зацікавленими громадськими й політичними силами.

У наш час «стереотип» розуміють як спосіб пристосування людини до надміру інформації у сучасному світі. Це поняття означає стійке утворення, що спрощено відображає який-небудь складний факт дійсності і виникає як наслідок

некритичного засвоєння конкретного факту чи події. При цьому стереотипи можуть бути як досить наближеними до дійсності, так само її спотворювати. Наприкінці 1960-х рр. норвезький антрополог Фредерік Барт довів, що будь-яка відмінність може набути політичного значення і слугувати розмежуванню ідентичностей [35, с. 146, 159].

Складовою частиною розмежування у національній пам'яті на «своїх» та «чужих» є етнічний стереотип – узагальнений, емоційно-насичений образ етнічної групи або її представників, який сформувався історично у контексті розвитку міжетнічних стосунків. Віддзеркалюючи бажання людей зберегти етнокультурну ідентичність, він відіграє важливу соціальну роль як фактор консолідації та фіксації етнічної групи, чіткого окреслення її кордонів. Етностереотипи мають трикомпонентну структуру:

- констатація особливостей етнічної групи — когнітивний (пізнавальний) елемент;
- ставлення до цих особливостей, що зумовлює їхню оцінку — емотивний елемент;
- формування певного типу поведінки щодо цієї етнічної групи конативний (поведінковий) елемент [16, с. 247].

Антропологічні дослідження емпірично довели, що поглиблення знань про «іншого» не обов'язково змінює ставлення до нього. Учений болгарського походження Цветан Тодоров у праці «Завоювання Америки: питання Іншого» стверджував, що насправді тематика «іншості» локалізується щонайменше на трьох осях:

- оцінний: чи «інший» добрий чи поганий;
- ціннісний: чи від «іншого» дистанціюються, чи зближуються, приймають його цінності, чи ставляться байдуже;

– пізнавальний: що відомо, а що ні про «іншого» [35, с. 160].

За своїм характером польський етностереотип можна віднести до імперського, а український – до колоніального [16, 247]. При цьому поляки з цим не погоджуються. Як зауважив у 1974 р. Юліуш Мєрошевський: «Ягеллонська ідея лише для нас не має нічого спільного з імперіалізмом» [24, 320].

На думку Віллан-Гандосієго етностереотипи виконують наступні функції:

– Служать членам суспільства як спільні для всіх пункти віднесення.

– Зміцнюють зв'язки між членами суспільства.

– Виражають спільні цінності шляхом протиставлення «наших» цінностей та звичаїв до цінностей і звичаїв «чужих».

– Їх можна вживати для позитивного підкреслення, що наша група відмінна від інших, з якими її можна сплутати.

– Стереотипи можна вживати для відмежування особи або групи осіб, цінності та звичаїв яких вважаємо шкідливими для нас (дискримінація).

– Особи, які належать до цієї групи, можуть їх уживати для показу своєї лояльності – правдивої або фальшивої – у ставленні до цієї групи.

– Служать народів для творення «винних», коли є криза [25].

На відміну від польських етностереотипів щодо далеких народів – англійця (холодний, зверхній самолюб), японця (трудоголік, що штучно посміхається) чи американця (самовпевнений неук). Стереотип українця тісно переплетений з образом самого поляка [5, с. 209].

Мацей Сташинський та Юрій Земський, у своїх дослідженнях сходяться на думці, що формування польського етностереотипу щодо українців має давнє коріння. Польський проект націотворення будувався викривленим та наповненим протиріччями. У його основі було переконання, що титульна нація належить до культурно вищого шляхетського прошарку [31]. Свобода, якою володів шляхтич, зобов'язувала його усвідомити, що це «свобода шляхетського народу», до якої він належить, і він особисто, як індивід, нічого не вартий, бо всі права він отримав з «волі народу», тобто – з волі колективних рішень шляхти. Прагнення зберегти шляхетський статус значно обтяжувало соціальну поведінку її носіїв, не дозволяло поступатися

своїми становими принципами та діяти за модерними вимогами часу. Унаслідок цього в польській національній пам'яті усталилася думка, що лише у боротьбі та відвоюванні «свого», що «законно», на правах «людського здобуття», їм має належати, вони реалізують свою шляхетську честь» [11, с. 20-22].

Значний вплив на формування етностереотипу українця у поляків мала історична література Генріка Сінкевича, яка ідеалізувала імперську велич Речі Посполитої [8, 330]. Сформований у такому руслі шляхетський світогляд польських письменників перешкоджав пошукові порозуміння між обома народами [10, 134-136]. Українське суспільство, також значною мірою завдяки історичній белетристиці, вибудувало негативний стереотип поляка як споконвічного загарбника, пихатого та віроломного самодура [39, с. 131-132]. Надалі, з розвитком літератури в обох країнах, ці негативні образи, нажаль, не зазнали трансформацій.

Цікаво, що на формування етностереотипу українців у польському суспільстві брак інформації впливає несуттєво. У статті Володимира Мокрого «Поляки і українці сьогодні, вчора, завтра» йдеться про те, що тенденційні книги на кшталт «Луни в Бєщадах» розходяться в Польщі великими накладками. Натомість переклади польською мовою творів Тараса Шевченка лежать у крамницях серед уцінених книжок і не мають попиту серед читачів [35, с. 161].

Важливим чинником формування польської суспільної свідомості була травма втрати «Східних кресів». Більшість поляків сприйняла її як національну трагедію. Для одних це була трагедія патріотично-сентиментального характеру. Для багатьох інших – особистою та цілком реальною: їхні родини пережили втрату майна, депортацію. Для цілого покоління поляків ці події означали втрату назавжди країни їхнього дитинства, для тих, хто потрапив у еміграцію, наслідки війни означали відсутність надії на повернення [24, с. 20]. Поступово ностальгія за «Східними кресами» трансформувалися у польську національну самосвідомість та відобразилася у їх ставленні до українців.

Поляки вважають, що вони завжди були органічною частиною «Східних Кресів». Українці також мали у ньому своє місце – як залежні від них селяни. У цьому «симбіозі» поляки окультурювали місцеве населення та забезпечували економічне процвітання цих земель [31]. Так, на

думку колишнього ідеолога кресових середовищ професора Єдварда Пруса, відмова від боротьби за повернення «Східних кресів» зрештою призведе до втрати поляками їх споконвічних земель [4, с. 217].

Натомість українці не вважали вигідним для себе «симбіоз» Речі Посполитої. Навпаки, вони завжди бачили у поляках своїх експлуататорів [15]. Андрій Портнов зазначав, що внаслідок амбівалентного ставлення українців до поляків, з однієї сторони їх наділяли негативними рисами – пихатість, хвалькуватість, нахабство, неробство, з іншого боку, відзначали й позитивні риси – патріотизм, відвагу, шляхетність. Самоідентифікація українців, процес посилення позитивного автостереотипу, відбувалася за рахунок, найчастіше за рахунок маргіналізації чи навіть демонізації польського [18, с. 213].

Яцек Куронь так описував різницю у формуванні національної свідомості поляка та українця: «Селянин із Великопольщі не мав поняття, що взагалі існує Україна. Український селянин добре знав, що Польща існує, бо то Польща перла на Схід, з Польщею, яка підтримувала полонізовану українську шляхту він чувся за землю. І така свідомість збереглася: поляки завжди пхалися в Україну, захоплювали її силою, нищили, позбавляли віри, а взамін приносили смерть, голод і заразу... Годі дивуватися, чому окуповані не вихваляють окупантів» [21, 235].

Після того як українці розпочали збройну боротьбу за незалежність, суперечності з поляками переросли у ворожість [11, с. 20-22]. Як зазначав Леонід Зашкільняк: «у ХХ столітті обидва народи – український і польський – увійшли вже з великим обсягом взаємних претензій» [34, 5]. Накопичені впродовж багатьох століть взаємні образи згодом вилилися у відкрите насильство.

«Волинська трагедія» разом з операцією «Вісла» – це останні спалахи польсько-українського конфлікту. На десятиліття їх було знято з офіційного публічного дискурсу у Польщі та Україні, що, однак, не викреслило їх з колективної пам'яті. Ці криваві та трагічні події вплинули на взаємне бачення та сприйняття – не лише безпосередніх учасників, свідків чи сучасників подій, а й наступних поколінь [35, с. 146].

На відміну від УРСР, в Польській Народній Республіці після подій 1956 р. (познанська бійня, призначення 1-м секретарем ЦК По-

льської об'єднаної робітничої партії Владислава Гомулка) паплюження ролі польського націоналістичного підпілля (поширений вислів «плюгавий гном реакції») переросло у її замовчування [7]. Богдан Скарадзінський зазначав, що у соціалістичній Польщі існував дихотомічний взірець, за яким суспільство відкидало негативну інформацію державної пропаганди про життя на Заході, натомість із тих же джерел охоче сприймало неправду про українців [35, с. 152].

У радянській Україні, під впливом державної пропаганди, стереотип поляка також погіршився. Незважаючи на те, що мова йшла лише про шляхту та духовенство, він поширився на увесь народ [18, с. 214]. На думку Андрія Портнова, значно глибша радянська гуманітаристика в Україні, порівняно з сусідніми країнами соціалістичного табору, стала головною причиною відсутності подій «Волинської трагедії» в історичній свідомості більшості українців [14, с. 273].

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у Польщі, внаслідок нової хвилі робітничо-патріотичного руху та розвалу соціалістичної моделі держави, діяльність Армії Крайової почали сприймати як таку, що найбільш відповідала польським національним інтересам. Будь-яка її критика вважається неприпустимою. Солдати АК виступають як герої, єдині носії польського патріотизму, що боролися з двома тоталітарними режимами – радянським та німецьким. На «Східних кресах» до цього ще додавався «український фронт» [7]. Прикладом реакції суспільства на порушення негласного табу є книга спогадів колишнього учасника АК Стефана Дембські – «Екзекутор», яка нещодавно вийшла у Варшаві [22]. Спогади обірвані на півслові (автор застрелився 13 січня 1993 р. в м. Маямі, США). Книга одразу викликала збурення у польському суспільстві та ЗМІ, адже в ній йдеться про темний бік діяльності польського націоналістичного підпілля – масові страти мирного населення, застосування тортур до безневинних жертв, використання підлітків у ексцикуціях та ін. Підводячи резюме своєї історії автор писав: «Здійснилися мої мрії: я став людиною без сумнівів у власній правоті... Був гіршим від найпідлішого звіра. Був на самому дні людського болота. Але я був типовим вояком АК. Був героєм, на грудях якого після війни висів Хрест Борців...» [30].

Натомість, зі здобуттям Україною незалежності, значна частина населення продовжує

сприймати діяльність ОУН та УПА як злочинну. Навіть серед представників української діаспори у Польщі значна частина є радикальними антинаціоналістами. Наприклад більшість лемків, як зауважила Христина Чушак, полякам з їх націоналістичним світоглядом є більш зрозумілою мотивація УПА ніж власне українцям [35, с. 140].

Нинішній радикальний стереотип поляків щодо українців походить з духу польського націоналізму, який підживлюється спогадами про польську міць на Сході («Кресах»), а також спогадами про несправедливість. Це націоналізм «мученицький», який культивує відчуття образи та ідеологію жертви [31]. Аналізуючи польську колективну пам'ять Другої світової війни Лех Ніяковський зазначав, що вона у багатьох вимірах є «скаліченою та хворою». Поляки у незмінний спосіб прагнуть зберегти переконання, що належать до нації шляхетних жертв і героїв, злочин у якій був здатний скоїти лише зрадник [12]. Образ українця у Польщі тісно пов'язаний з проблемою кривди, ката і жертви, злочину та відшкодування. У цьому відношенні він є близьким до образу німця [5, 209]. Проте, на відміну від польсько-німецьких відносин поляки не відчувають відносно українців комплексу меншовартості. Навпаки у них набрав розвитку комплекс переваги. Існує розмита пам'ять взаємовідносин між «паном та невільником». Українець виступає «підступним» співником двох традиційних антипольських сил – Радянського Союзу (Росії) та Третього Рейху (Німеччини) [31]. Диспропорцію у толерантності поляків щодо українців та німців засвідчили опитування, проведені у серпні 1998 р. Центром громадської думки Республіка Польща. Понад 48% поляків задекларували, що примирення з українцями можливе. Натомість у можливості примирення з німцями були переконані понад 70% опитаних [21, 151]. При цьому етностеретип поляка у німців також не вирізняється толерантністю. Серед найбільш виразних особливостей свого східного сусіда вони відзначають: фанатичну релігійність, показовий патріотизм, чванливість, сварливість, заздрість, схильність до нарікань, апатія, шахрайкуватість, негосподарність, пияцтво [32; 33]. Українців поляки наділяють такими рисами: націоналізм, народна гордість, мстивість, заздрість, фальшивість, злодійство, лінивість, апатія, неохайність [29]. Тобто схожість нега-

тивних образів українця та поляка, значною мірою, засвідчують нашу культурну спорідненість.

Протягом 5-7 липня 2003 р. Центром вивчення громадської думки Республіки Польща було проведено опитування «хто найбільше постраждав у Волинській трагедії». 28% вважали, що переважно поляки та частково українці, 27% – здебільшого поляки, але також і українці, 15% – обидва народи у різних співвідношеннях, 19% – лише поляки; 38% стверджували, що кожна сторона має взяти на себе частину відповідальності та 34%, що вибачатися повинна лише Україна [26, с. 149].

Проведене 21-29 квітня 2003 р. Центром імені Разумкова дослідження показало, що 48,9% українських респондентів нічого не знали про «Волинську трагедію», 28,4% щось чули, однак суті не знають, 14,8% – знають про ці події у загальних рисах, лише 7,9% оцінили свої знання про міжнаціональний конфлікт як добрі.

Серед респондентів, які задекларували добру обізнаність подіями «Волинської трагедії» 37,6% вважають, що винні обидві сторони, 25% – жодна зі сторін (головний чинник обставини), 15,1% – поляки, 4,8% – українці.

Найменший відсоток тих, хто задекларував свою обізнаність подіями «Волинської трагедії» (4,4%) була вікова група 18-29 років [14, с. 271]. Тобто в Україні населення менш поінформоване про міжнаціональний конфлікт та загалом виявляє більшу толерантність ніж поляки.

Результати польського соціологічного дослідження проведені протягом березня 2003 р. у Волинській обл. показали значні регіональні відмінності в Україні стосовно пам'яті про «Волинську трагедію». 89,7% опитаних стверджували що добре знають про українсько-польський конфлікт, причому головним джерелом інформації для них були ЗМІ (51,1% – преса, 31,1% – телебачення, 20,6% – радіо. 38,7% респондентів були переконані, що конфлікт розпочали поляки, 25,7% – обидві сторони, 16,1% – українці, 12,1% – німці та 11,1% – радянські партизани [1, с. 70].

Проведені як у Польщі, так і в Україні опитування показали, що в обох суспільствах близько 50% населення (переважно молодих людей) нічого не знає про спільну історію та не прагне поглибити свої знання з даної проблематики. Вони висловили переконання, що відзначення річниці «Волинської трагедії» жодним чином не вплине на міждержавні стосунки [14, с. 271].

Етностереотип українця у Польщі значно покращився за часів «Помаранчевої революції». Доктор Андрій Шептицький у 2008 р. оптимістично заявляв, що польському молодому поколінню Україна більше асоціюється з помаранчевою стрічкою ніж з «сенкевичевим різном» [37]. Проте, започаткована президентами Віктором Ющенком та Лехом Качинським «історична модель» не принесла очікуваних результатів. Томас Ванцлова порівняв її з «платівкою, що весь час затинається» [8, 13]. Непродумана гуманітарна політика Віктора Ющенка швидко зруйнувала емоційне захоплення польським суспільством подіями в Україні.

На фоні цього посилюються кресові організації на чолі з ксьондзом Тадеушем Ісаковичем-Залеським [13, с. 57-58]. Вони говорять і пишуть про Україну лише з негативним відтінком, пояснюючи свою позицію, нібито боротьбою з українським націоналізмом [3]. Кресові лідери у своїх заявах і публікаціях постійно повертаються до потреби засудження «звірств» українських націоналістів, а інколи й просто – українців [28, 8]. У цієї групи немає сумнівів у тому, що величезна частина українців, особливо на заході, – це націоналісти, з якими не можна вести ніяких переговорів і навіть слід їх по можливості покарати. Кресов'яни намагаються по суті повністю заблокувати польсько-український діалог. Співвітчизників, які мають іншу думку вони звинувачують у співпраці з українськими націоналістами. Закономірно, що партнерами кресов'ян на Україні стали організації «російськомовна Україна», «Росіяни України» та «Російський Блок» [2].

Серед провин України перед поляками кресові середовища називають: відродження націоналізму, блокування українською владою та суспільством проникнення правди про геноцид, перешкоджання вшанування загиблих. Уряд Польщі кресов'яни звинувачують у відсутності жорсткої позиції щодо визнання на офіційному рівні «Волинської трагедії» геноцидом, недостатній реакції МЗС на прояви вшанування пам'яті про ОУН та УПА в Україні [9]. Зрештою діяльність кресових середовищ та легковажність української влади призвела до призупинення процесу виваженого узгодження важкого минулого між обома народами.

Як зазначав Адам Міхнік, з обох боків не бракувало й тих, хто й далі торочив: «Ти собі знай балакай, що заманеться, а я відаю, що українці –

то гадюки з чорним піднебінням». Інші ж, на другому боці кордону відповідали: «Лях, жид і собака – все віра однака» [23].

У 2009 р. Музей Другої світової війни спільно із дослідницьким центром Pentor Research International здійснив масштабне дослідження польської колективної пам'яті, яке було опубліковане 2010 р. у монографії «Між повсякденністю та великою історією» [17]. На першому місці серед тих, про кого у спогадах часів війни згадували найгірше, опинилися українці (63,8%). На питання «Чи хтось із родини за часів Другої світової війни зазнав кривд з боку українців?» Ствердну відповідь надали 10,7% респондентів, 15% нічого не знали про це, а 74,2% відповіли, що жодних кривд з боку українців їх старші родичі не зазнавали. Серед опитаних близько 15% належали до поколінь народжених до, або під час війни. З них лише 2,2% заявили, що безпосередньо пам'ятають польсько-український конфлікт, 2,5% повідомили, що ці події найчастіше згадували у родинних спогадах.

«Волинська трагедія» у рейтингу знакових подій польської історії часів Другої світової війни опинився аж на 17-му місці. Про неї чули близька 57% респондентів. Натомість якщо йдеться про знання фактів: взагалі нічого не знали – 19,3%, мало знали – 39,4%, лише 17,8% повідомили, що вони добре поінформовані [12].

33,7% респондентів вважали, що пам'ять про ті часи негативно впливає на сучасні стосунки з українцями, а 45% – що ті події не мають жодного впливу на сучасність.

Лех Ніяковський писав: «Для польського суспільства цей конфлікт є таким, де безспірною жертвою були поляки, а винуватцем – українці. Образ цей однак не є чорно-білий, оскільки значна частина респондентів припускає, що жертвами могли бути також представники українського народу, хоч і не уточнює, хто був їх катом... Згідно з думкою респондентів цей конфлікт є асиметричним, а не громадянською війною, як це представляє українська історіографія» [14, с. 270-271].

Усталені положення польської історіографії стосовно «Волинської трагедії» найчіткіше аргументовані та викладені у працях Гжегоша Мотики:

- Конфлікт мав етнополітичний характер;
- Ключовою причиною була полонофобська ідеологія ОУН;

– Конфлікт розпочався у лютому 1943 р. зі знищення польського населення;

– Антипольський фронт був першим і головним для УПА;

– Винищення польського населення було систематичним і запланованим, доказом цього є масштабна протипольська операція 11-12 липня 1943 р.;

– Акції польського підпілля проти українського населення мали майже виключно оборонний чи відплатний характер, доказом чого є велика диспропорція в кількості жертв [6; 7].

Наприкінці ХХ ст. у Польщі, переважно серед молодшого покоління, стереотип українця почав змінюватися у кращу сторону. Під час проведення опитування учнів шкіл міст Жешова і Лігніци (найбільш українофобського Підкарпатського воєводства) близько 50% з них заявили, що українцям потрібно повернути забрані у них землі та майно [29]. Негативний образ «українця-бандерівця», поступово замінює позитивний – «українця-патріота». Значною мірою цьому сприяють трудові мігранти. У багатьох з яких саме на чужині пробуджуються почуття патріотизму. Стереотип «українця-різуна» поступово маргіналізується і залишається поширеним переважно серед представників старшого покоління. Водночас, на початку ХХІ ст. з'явився новий стереотип українця як заробітчанина, який отримав переважно негативні характеристики [18, с. 212].

Схожі процеси відбувалися на Україні. Стереотип поляка початку 90-х рр. ХХ ст. як скупого підприємця, що прагне легкого заробітку, через особистий досвід багатьох українців, почав змінюватися.

Генрик Петшак зазначав: «потрібно визнати, що в дев'яності роки з'явилися ознаки зацікавлення (українців) польськими справами і загальне зростання симпатії до Польщі й поляків. Можна припустити, що це пов'язано із загальною зміною українського політичного курсу і усвідомленням того, що дорога до Європи веде через Польщу» [18, с. 214].

Згідно даних проведеного у 2006 р. Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова опитування громадян України. На питання: «З представником яких національностей ви хотіли б жити по сусідству?». Поляки виявилися на третьому місці (27,8%). Позитивне ставлення українців до поляків засвідчили також відповіді на

питання: «На представників якої національності найбільшою мірою схожі українці?». Поляки виявилися на другому місці (7%). При цьому, серед жителів Західної України цей показник виявився значно вищий та складав 11,4% [38, с. 10]. Проведене у 2009 р. анкетне опитування серед 50-ти студентів польської філології та історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка засвідчило значне переважання приязні та симпатії до поляків західноукраїнської молоді. Очима львівських студентів сучасний поляк – це передусім європеєць, який, носить простий, скромний, але якісний одяг, переважно добре заробляє, багато подорожує як турист, є освіченою й інтелектуальною людиною. У психофізичному аспекті, це передусім особа весела, а також товариська, комунікабельна. Надалі високу позицію зберігають і традиційні стереотипні ознаки поляка: вічливість, вихованість, патріотизм, релігійність. Негативною рисою найчастіше називають зарозумілість [18, с. 221].

Свій відбиток на ставлення українців та поляків до національного протистояння мала зміна поколінь. Наприклад, якщо старше покоління українців у Польщі болісно сприймало операцію «Вісла», то вже нове, народжене у північно-західних землях дозволяли собі певний скептицизм, іронію, зрештою, беземоційний аналіз наслідків переселення. Один з представників української меншини в інтерв'ю польському часопису «Нова Коаліція» сказав: «вивезення українців з Бескидів, так і поляків з України було справжньою трагедією, але її наслідки були позитивними для майбутнього, тому що, урешті, вирішилися ці вічні суперечки про обійстя, школу, клаптик землі...» [35, с. 144].

Демографічні проблеми Польщі та спричинена ними активна еміграція до східних воєводств вихідців з Західної України непокоїть місцеве суспільство. Прикладом було активне обговорення у польських медіа ймовірної української «навали» на Польщу в зв'язку із впровадженням «Карти поляка» (передбачає право на працевлаштування та підприємницьку діяльність; безкоштовну медичну допомогу; 37% знижку на подорожі залізницею; безкоштовне навчання). Деякі з журналістів називали вражаючі цифри очікуваних прибульців: 1-1,5 мільйона. Популярна газета «Dziennik», посилаючись на поінформовані джерела, інформувала: «Мільйон українців отримає польські субсидії,

що із Польщею мають небагато спільного. Більше того, серед них можуть опинитися нащадки вояків УПА, які відповідальні за криваве знищення в сорокових роках минулого століття понад 150 тис. поляків з Волині та Східної Малопольщі» [9, с. 8-9].

Важливим елементом вираження неофіційною думкою суспільства гіперболізованих образів є анекдот. При цьому, найбільш популярним джерелом стереотипних уявлень про національний характер (автостереотип) та інших народів (гетерестереотип) є міжнародні анекдоти [36, с. 176].

Образ українця у польських анекдотах, незважаючи на сусідство та спільну історію, почав виокремлюватися порівняно недавно. Стереотипно їх ідентифікували з росіянами та білорусами окреслюючи терміном «русек». Поява етнічних анекдотів у ЗМІ (пресі) засвідчила загострення цієї проблематики та її легітимізацію на офіційному рівні. Аналізуючи тематику анекдотів щодо українців можна виокремити висміювання: гіперболізованої «українності», пострадянського світогляду, недоєвропейськості.

Найбільш стереотипні уявлення про національні характеристики українця дають «змагальні» анекдоти. Найбільш повторюваними характеристиками є хитрість, жадібність, зрадливість та свободолюбність.

Як зазначала Оксана Кузьменко: «Спроба аналізу польського сучасного анекдоту демонструє позитивну тенденцію появи образу українця, не «руського», не «пострадянського», а окремої нації з власними атрибутами... Твориться власний образ українця, де в чому відмінний від декларованого офіційними політичними структурами» [20, с. 81-85].

Останніми роками у польському суспільстві, особливо в середовищі інтелігенції, спостерігається певна образа на Україну, як на «невдячного партнера». Серед подій що викликали обурення можна виділити: замовчування факту, що Польща першою визнала незалежність України, її ролі у подіях «Помаранчевій революції», відмова прем'єр-міністра Юлії Тимошенко зустрітися із польським прем'єром та ін.

Відбувається виразне падіння зацікавлення українською політикою з боку польської громадської думки. Один з найбільш впливових політичних коментаторів Бартолемей Сінкевіч,

вжив щодо України термін «буферна країна». У мові польських ЗМІ з'явилися висміювання на зразок «українок, як машин для прибирання». При цьому, кожного разу знаходяться захисники таких позицій [2]. Поляків непокоїть посилення впливу на західноукраїнське суспільство націоналістичної ідеології. Так, 22 червня 2013 р. в ефірі радіо «Свобода» спікер верховної палати Сейму Богдан Борусевич заявив, що прийняття Сенатом Польщі заяви з приводу 70-річчя «Волинської трагедії» було відповіддю на відродження в Західній Україні культу Бандери та тому, що «як із українського, так і з польського боку дедалі сильнішим стає голос крайніх сил» [27]. Адам Міхнік зазначав: «Вибір між ностальгією шовіністичною та ностальгією советською нагадує вибір між чумою та холерою» [2]. Щодо пам'яті про «Волинську трагедію», робиться спроба вималювати у суспільній свідомості «українські злочини» як страшніші ніж нацистські та радянські [14, с. 274].

Підсумовуючи дослідження, можна ствердити, що в польському суспільстві переважає негативний стереотип українця. У ньому переплелась ностальгія за втраченою імперською величчю та образа за криваві події на Волині у 1943 р. Негативний стереотип впливає на дискусії науковців-дослідників, які пробують об'єктивно, беручи до уваги точки зору обох сторін, розв'язати болючі проблеми. Він підживлюється та активно використовується зацікавленими сторонами у політичній боротьбі.

З іншої сторони, ситуація поступово змінюється у кращу сторону. Давні традиційні стереотипи відходять у минуле. Чинити певний вплив на суспільство вони продовжують лише завдяки пам'яті старшого покоління та нечисленним прибічникам маргінальних сил.

Хоча поляки проблемами «Волинської трагедії» переймаються більше ніж українці, на загальнонаціональному рівні їх вплив незначний. Важливим, особливо для України, є регіональний чинник. Саме на сусідніх територіях по обидві сторони Бугу, трагічні події минулого найбільше продовжують впливати на взаємовідносини між народами.

Через низку обставин, «Волинська трагедія» найменше вплинула на національну пам'ять українського та польського молодого покоління. Воно вважає їх надто далекими й несуттєвими та відкрите до співпраці.

Джерела та література

1. Berdychowska V. Ukraińcy wobec Wołynia / V. Berdychowska // *Zeszyty Historyczne*. – Paryż: Instytut Literacki, 2003. – Т. 525. – S. 65-104.
2. Бердиховська Б. Все критики Гедройца / Богуміла Бердиховська, Вуец Генрик (2009). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nov-pol.ru/index.php?id=1363>
3. Бердиховська Б. Польща-Україна. Дуже важке дозрівання / Богуміла Бердиховська // «І». – 2013. – № 74 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n74texts/Berdychovska_Pol_Ukr_vazhke_dozrivannya.htm
4. Веденєєв Д. Пам'ять про Велику вітчизняну війну і проблеми забезпечення інформаційної безпеки української держави / Дмитро Веденєєв // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2012. – Вип. 19. – С.207-221.
5. Волинь: дві пам'яті / Упор. М. Войцеховський. – К.-Варшава: Дух і літера, 2009. – 304 с.
6. В'ятрович В. Польсько-українські стосунки в 1940-х. Пропозиція історичної дискусії / Володимир В'ятрович // Історична правда (17 грудня 2012). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/12/103432/>
7. Гнатюк О. Війна у війні. УПА і АК без возвеличення і паплюження / Оля Гнатюк // «І». – 2013. – № 74 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n74texts/Hnatyuk_Vijna_u_vijni.htm
8. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Богдан Гудь. – Харків: Акта, 2011. – 472 с.
9. Гук Б. Тадеуш Ісакович-Залевський тобто ненависть у Польщі / Богдан Гук // Наше слово. – 2012. – 12 листопада.
10. Гулай В. Роль стереотипів у поглибленні етнічних кордонів (на прикладі українсько-польського протистояння на Волині в роки другої світової війни) / Василь Гулай // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 9. – Ужгород: Говерла, 2008. – С. 195-199.
11. Земський Ю. Польський, російський та український проекти націотворення щодо Правобережної України середини XIX ст./Юрій Земський. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. 07.00.02. – всесвітня історія. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2012. – 35 с.
12. Зінченко О. Що поляки насправді думають про українців у Другій світовій війні / Олександр Зінченко // Історична правда (13 листопада 2012). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/reviews/2012/01/13/66369/>
13. Іванніков І. Польські спеціальні служби / Ілля Іванніков // Волонтер. – 2012. – июнь, № 6. – С.52-58.
14. Калішук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий і суспільний дискурси / Оксана Калішук. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 510 с.
15. Калішук О. «Українець – це хам, бидло» – стереотип поляків про українців / Оксана Калішук (5 липня 2013) – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/history/_ukrajinec-ce-ham-bidlo-stereotip-polyakiv-pro-ukrajinciv/505457
16. Кашкин В. Этностереотипы и табуированные темы в межкультурной коммуникации / В. Кашкин, Е. Смоленцева // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации. – Воронеж: ВГУ, 2005. – С. 246-252.
17. Kwiatkowski P. Między codziennością a wielką historią: Druga wojna światowa w pamięci zbiorowej społeczeństwa polskiego / Piotr T. Kwiatkowski, Lech M. Nijakowski, Barbara Szačka, Andrzej Szpociński. – Gdańsk-Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2010. – 332 s.
18. Кравчук А. Стереотип поляка у мовній свідомості української молоді / Алла Кравчук // Вісник Львівського університету. Серія. Філологія. – 2009. – Вип.48. – С.212-222.
19. Крамар Р. Пристрасті навколо «карти поляка» / Ростислав Крамар // Український журнал. – 2008. – №. 5.– С.8-9.
20. Кузьменко О. Гумор і стереотипи. Трансформація образу України в польських жартах / Оксана Кузьменко // Наукові записки. Серія «Культурологія». – Острог: Вид. НаУОА, 2010. – С. 81-86.
21. Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Яцек Куронь. – К.: Дух і літера, 2012. – 264 с.
22. Lipiński P. Oto historia szesnastoletniego chłopca, który staje się zabójcą. Na rozkaz Armii Krajowej / Piotr Lipiński // *Gazeta Wyborcza*. – 2010. – 27 listopad.
23. Michnik A. Nie spierajmy się o to, kto bardziej zawiñił // *Gazeta Wyborcza*. – 2013. – 23-24 marca.
24. Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. Антологія текстів. –

К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 440 с.

25. Народні стереотипи. Стереотип українця у польській свідомості – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12256/>

26. Пачковський А. Польша й Україна. Важкі питання, складні відповіді / Анджей Пачковський // Європа та її болісні минувшини / Авт. – упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайер у співпраці з П. Боннармом. – К.: Ніка-Центр, 2009. – С.142-154.

27. Польша згадала про Волинську трагедію через відродження культу Бандери в Україні – маршалок Сенату (22 червня 2013) – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wallnews.info/feed-news/2013/06/22/283910>

28. Смеречинський М. Кресові наступають / Марко Смеречинський // Український журнал, 2008. – № 11. – С.8-9.

29. Соціолінгвістичний стереотип українця у свідомості польської молоді – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.refotext.com/ferat-text-12556-1.html>

30. Сповідь ката. Як від рук підпілля гинули українці і поляки // Історична правда (1.02.2011) – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/blogs/2011/02/1/20545/>

31. Сташинські М. Самая долгая война новейшей истории / Мацей Сташински // День. – 1997. – 7 июня.

32. Стереотипи щодо Польщі (з їх Вікіпедії) (9 листопада 2010). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://joanerges.livejournal.com/1207511.html>

33. Стереотипы или как мы выглядим в глазах иностранцев – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.staypoland.com/stereotypy_o_Polshe.html

34. Удод О. Трагічні події на Волині: суспільні рефлексії та історична пам'ять / Олександр Удод // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19-20 червня 2013 року. – Луцьк, 2013. – С.5-10.

35. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976-1989) / Христина Чушак. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – 304 с.

36. Шаповалов М. Особенности этнокультурных стереотипов в юмористических текстах / М. Шаповалов // Вестник Челябинского государственного университета: Филология. Искусствоведение. – 2012. – Вып.63. – С. 176-179.

37. Шептицький А. Волинь 1943-2008. Примирення / Андрій Шептицький // Наше слово. – 2008. – 28 вересня.

38. Якименко Ю. Регіональні особливості ідейно-політичних орієнтацій громадян України в контексті виборчої кампанії – 2006 / Юрій Якименко, Олександр Литвиненко // Національна безпека і оборона. – 2006. – № 1. – С. 2-19.

39. Яковенко Н. Образ поляка в українській історичній белетристиці / Наталія Яковенко // Польсько-українські студії. Україна-Польша: історична спадщина і суспільна свідомість. Матеріали міжнародної наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 29-31 травня 1992 р. – К., 1993. – С. 125-132.

Ярослав Антонюк

Влияние «Волинской трагедии» на формирование этнических стереотипов украинца и поляка

В статье прослежены основные этапы формирования этнического стереотипа украинца и поляка. Показано место «Волинской трагедии» в этом процессе. Рассмотрены, на основе социологических данных, возрастные и территориальные особенности формирования украинской и польской национальной памяти о межнациональном конфликте. Прослежена его влияние на современные отношения между соседними народами.

Ключевые слова: *этнический стереотип, национальная память, межнациональный конфликт, «Волинская трагедия».*

Yroslav Antonyuk

The effect of «Volyn tragedy» for the formation of ethnic stereotypes ukrainian and polish

The article traces the main stages of the ethnic stereotype of ukrainian and polish. The place of the «Volyn tragedy» in this process. The considered on the basis of sociological data, age and territorial peculiarities of ukrainian and polish national memory of ethnic conflict. It traces his influence on contemporary relations between the two neighboring nations.

Key words: *ethnic stereotypes, national memory, ethnic conflict, «Volyn tragedy».*